

Plan for samisk trosopplæring
Supplerende plan til Gud gir - Vi deler, Plan for trosopplæring i Den norske kirke

1. opplag

ISBN 987-82-7545-103-1

© Kirkerådet, Den norske kirke 2011

Bestilles fra www.kirken.no/materiell eller epost: materiell@kirken.no

Kan også lastes ned fra
www.kirken.no/storstavalt

Kirkerådet
postboks 799 senttrum
0106 Oslo
Tlf: 23 08 12 00

Tegninger og bilder:

Side 2, 22, 42, 62 – Illustratør: Ellen Sara Reiten Bientie

Side 8, 28, 48, 68 – Foto Berit Frøydis Svineng Johnsen

Side 12, 32, 52, 72 – Foto Karin Mathisen

Side 20, 60, 80 – Tegninger, 1-3 klasse ved Åarjel-Samiej Skuvle

Trykk: Nr1 Trykk Grefslie as, Mysen

SÁME JÁHKKOÅHPADUSPLÁDNA

Lasse pládnaj *Jubmel vaddá* – *Mij juogadip*, jáhkkoåhpaduspládna Vuona girkkon

Sáme jáhkkoåhpadusá ulmme le viehkev vaddet systemáhtalasj ja avtatraják jáhkkoåhpadussaj mij báktá ja nanni risstalasj jáhkov, åhpat gálmaktes Jubmelav dábdát, viehket sáme mánájt ja nuorajt iellemav dálkkut ja iellemin rijbbat nav vaj sijá sáme gulluvasjvuohta ja identitehta bisoduvvá, ja mij hasot sijáv berustit ja oassálasstet girikko- ja sebrudakiellemín. Dát guosská gájkajda gudi li gástaduvvam ja li 0-18 jagága, berustahtek doajmmamáhtukvuodas

Ill.: Ellen Sara Reiten Bientie

Sisadno

Ávddátjála	45
1 Dábálasj oasse	46
1.1 Moattebelak Sábme	46
1.2 Risstalasjvuoda dábddomerka sáme kontevstan	47
2 Sisadno	49
2.1 Állesvuhta ja bajemus ulmij dálkkum	49
2.2 Oahppamtjalmostahttem ja sierra oahppamulme	49
3 Prinsihpalasj oasse	53
3.1 Tjanádum Vuona láhkaj ja girkkolasj plánajda	53
3.2 Buojkuldagá ja báhkoano – sebrudahte jáhkkoáhpadus	54
3.3 Oahppam - dahpaduvvá mánás, sosiálasj aktisasjvuodan	54
4 Pládna anon	55
4.1 Máhttolápptim	55
4.2 Átsádallamjuogadibme ja máhtudakjuohkem	55
4.3 Aktisasj barggo sijdaj	56
4.4 Luojvoj guojmme bargge girkkon	56
5 Bájkalasj pládnabarggo	57
5.1 Kontevstasj ájadallam	57
5.2 Ávddánahttem bájkalasj jáhkkoáhpadusplánas	58
5.3 Adno bájkalasj máhtos ja máhtudagás	58
5.4 Guoradallam	59

Ávddátjála

Jáhkkoáhpadasádstusán le sáme jáhkkoáhpadas oadtjum stuoráp sajev ja ávddánahttemmáhttelisvuodav Vuona girkkon. Ádstus vaddá máhttelisvuodav ávdedit jáhkkoáhpadasáv mij vuoset ja bærrálgáhtsá sáme risstalasj árbev.

Jáhkkoáhpadasádstusá gæhttalimbargon (2004-2008), oadtjun moadda tjoaggulvisá sáme bájkijn dárjav jáhkkoáhpadasprosjektajda ma dættov sámevuohatj biedjin. Dát la máhttelisvuodav vaddám ávddánahtátjit risstalasj jáhkkogaskostimev sáme kontevstan Sáme girkkoráde le aj oassálasstám dán bargon. Sáme jáhkkoáhpadasprosjektaj árvustallam vuoset giella, identitehtta ja kultuvrra le guovdásj bieles álles jáhkkoáhpadasás, ja prosjevtá li vaddám ádå ájádusájt bargovuoogij ja sisano hárráj sáme jáhkkoáhpadasán. Dássta le Sáme jáhkkoáhpadaspládna ávkástallam.

Nasjonálasaj jáhkkoáhpadaspládna, *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, guosská gájka gástaduvvam mánájda ja nuorajda Vuona girkkon, aj sáme mánájda ja nuorajda. *Jubmel vaddá – Mij juogadip* vuoset moatten sajen ávdásvástádussaj bærrálgáhtset sáme vuojnojt jáhkkoáhpadasán. Sáme jáhkkoáhpadaspládna dán ávdásvástádusá sisanov snivábut tjelggi.. Návti le

jáhkkoáhpadasádstusán máhttelisvuohta ienep diedoj vaddet rijka álgoálmuga birra gájka gástaduvvam mánájda ja nuorajda Vuona girkkon.

Sámejáhkkoáhpadaspládna le nappu lasse pládna *Jubmel vaddá – Mij juogadip* pládnaj, ja dá plána galggi aktisattjat gehtjaduvvat. Lasse pládna galggá aneduvvat tjoaggulvisájn gánná li sáme máná ja nuora, váj sámevuohta bærrálgáhtseduvvá dán plánan rámmagájbádusáj ja sisano milta

Sáme girkkoiellemin ja girkkohistávrån le sieradusá guovloj gaskan rijkav miehtáj. Bájkálasaj jáhkkoáhpadasplánan galggá tjoaggulvis guovlo sáme dilijt vieledit, ja láhtjet sajev bájkálasaj árbbedábijda ja variasjávnejda.

Ulmme le jáhkkoáhpadas gánná sáme jiedna gullu, ja sjaddá luondulasj oasse Vuona girkkos. Sáme jáhkkoáhpadas galggá identitehtav nannit, máná ja nuora galggi ietjasa sáme duogátjav árvulattjan vásedit. Jáhkkoaiellemin la ájnas ulmusj diehtá gut sán le ja dábdå jasskavuodav ietjas identitehta hárráj, de dát máhttá giehpedit iellemav ristagissan aktijvuodan gánná iesj guhtik duogásj le sierralágásj. Guorrasip Paulusa bagádussaj ahte jáhkon Kristusij lip mij gájka avtadásálettja, berustahtek tjerdalasjvuodas, sjierves jali nasjonalitehtas.

*Aktak ij le dasti juvdá jalik grehka, oarje jalik friddja, álmáj jalik nissun.
Gájka lihpit Kristus Jesusin akta
(Gal 2,28)*

1.0 Dábálasj oasse

1.1 Moattebelak Sábme

Sábme le nammadus sámij árrumguovlluj, ja boahhtá bágos sábmme, mij la sámij ietjas nammadus allasisá. Sámijn le stáhtus iemeálmugin ja sijá árbbedábálasj árrumguovllo gáhtjå nuortalasj guovlojt Vuonan, Svierigin, Suoman ja Guoládagán

Ruossjan. Sámegeiella gullu suoma -ugralasj giellasuorggáj, ja giellarájå manni doarrás nammadum riikaj riikarájåjs. Nuorttasámegeiella, julevsámegeiella ja oarjjelsámegeiella li oajvvegiellasuorge Vuonan. (gehtja kártav)

1. Oarjjelsámegeiella
2. Ubbmemsámegeiella
3. Bihtámsámegeiella
4. Julevsámegeiella
5. Nuorttasámegeiella
6. Anársámegeiella
7. Gálldásámegeiella
8. Ahkelsámegeiella
9. Giellásámegeiella
10. Darjjisámegeiella

Sáme ietjasa avtan álmugin adni gielaj- ja riikarájå rastá. Sáme árru ja viessu riikav miehtáj, ja le oassen moattebelak sáme kultuvras ja árbbedábés. Sámij sámegeiellatjehpudahka le málsudahkes. Vájku le sieradus giellamáhtudagán

de le sábmme ænndu sábmme. Aktisasj sáme identitehtta le tjanádum aktisasj histávrráj, kultuvrraj, giellaj ja árbbedábálasj viessomvuohkáj. Le aj kultuvralasj variasjåvnån sierra sáme guovloj gaskan .Etnisitehtta vuojnusij boahhtá mihtáj

baktu, sáme biktasij, dájdaj, slávggá, namáj, árbbedábálasj musihkaj ja gielaj baktu. E dal mihtá agev etnisitehtav vuosedá, dajna gá moattes, duon dan sivá diehti, e bæjvålattjat dajt anon ane.

Uddni li állo sáme árrum stádajda ja tjoahkkebájkijda árbbedábálasj sáme árrumguovlo álggolin, sierraláhkáj Osloj. Sámij láhko Sámen ja Sáme álggolin rievddá dajna gá moattes áhpadusá ja bargo diehti gaskajt jáhtáli.

Sámijn le læhkám guhka aktijvuohta risstalasjvuodajn. Sihke katolihkalasj girrko ávddål reformasjåvnå ja ortodoksalasj girrko Ruossjan le vájkkudam sáme ásskuj .Misjåvnå sámij gaskan esski tjavggiduváj stáhtapietisma ájgen 1700-lågon, ja misjåvnå nággi sámij hiejtet ávdep sáme ásskodábij. Oase sáme áskos ja kultuvras suddon ja boajtojubmeldievnastussan aneduváj. 'Sámij dålusj ássko' le nammadus mij dábålattjat tjelggi dav jáhkko árbbedábev mij aneduvá ávddål gá risstalasjvuohta sjattaj ráddididdje jáhkkon Sámen. Risstalasjvuohta le oasse sáme jáhkkohistávrrå, danen le dábálasj adnet nammadusáv «ávdål risstalasjvuoda sámeássko» gá galggá giehtot sámij ásko birra ávddål gá dat allasis risstalasj ájådusájt ámastij.

Sámij dålusj ássko lej luonndoássko vuododum animismalasj iellemdálkkumij, gájkka viessogijn lej siello, dán láhkáj de lidjin ulmutja ja da viessoga ma ælla ulmutja aktijtjanádum. Dakkir ássko gávnnu ájn ietjá iemeálmugin gaskan. Sámij dålusj áskon lej sjamánalasj dievnastum vuohke, gånå noajdde (sjamádna) ásko jádediddjen dájmaj. Noajde doajmmaj gulluj buorádallam, ja sujna lidjin máhtudagá massta ávkástaláj gá viehkeidij ulmutijjt bæjvålásj rahtjamusáj. Noajdde lej aj gasskaladás jubmelij ja ulmutij gaskan.

Gá læstadianisma ávddånij gassko 1800 lågon de lidjin sáme ietja njunnjutijjn risstalasjvuoda bargon. Læstadiánålasj tjoaggulvisá lidjin vuonålasj tjåhkanamsaje moatte nuortta- ja julevsábmáj, ja danna bærrájgátseduváj ierit ietján sámegeiella ja sálmmaárbbedáhpe. Dalla li moadda læstadiánålasj suorge Vuonan, dá li ájn ájnåsa ja bájnñij ulmutij identitehtav moatten nuortta- ja julevsáme guovlojn. Læstadiánålasj gáhttsám ittij oarjjelsáme guovlluj áleda sæmmiláhkáj gá nuortta- ja julevsáme guovlon. Oarjjelsáme guovlon farra baptista, ájlistakrádna ja adventista stuoráp sajev oadtjun. Inemus oasse oarjjelsámij li Vuona girrkuj gullum.

Finnemisjåvnå, mij mañjela namáv váldij Sámemisjåvnå, ásadij tjåhkanimijjt, guossidij ulmutijjt ja dájmadij skávlåv ávddål gá stáhtta

dajna álgij. Vuona girrko ij le oarjjelsáme álmugin dárbojt sierraláhkáj bærrájgáhtsám ávddål 1990-lågon. Dalloj oarjjelsáme báhppavirgge ásaduváj. Nidaros bisspuguovloráde ásadij aj oarjjelsáme girrkoiellemnammadusáv. Mañjela le aj diakonvirgge ásaduvvam. Mañemus lægev jage le oarjjelsáme girrkoiellem ja identitehta hukso buoragit ávddånåm.

Sáme álmugin ij le kultuvralasj másskusin viessum, ájgij tjåda le sámijn læhkám aktijvuohta ulmutij gejn le iesjengalågås kulturuogås. Gá kultuvra æjvvali, dáhpåduvvi aj rievddama.. Sáme mánå ja nuora váldi oasev globaliseridum mánåj- ja nuorajkultuvras. Sijån le akta juolgge árbbedábálasj kultuvran ja nubbe vas ádåájggåsasj væråldin. Vijddåbut le sáme sebrudagán viehka aktijvuohta ietjá iemeálmugin sebrudagáj ietjá riikajn ja væråltåsijn. Jáhkkoáhpådus luluj viehkeidit sáme nuorajt ja mánåjt dálkkutjit iellemisá ja rijbatjit iellemisá. Viertti liehket sáhkå jáhkos mij duosstu dán ájge hásstalusájt, ja mij adnå iesjengå ulmutja tjadnasav kultuvranis ja árbbedábenis ressursan.

1.2 Risstalasjvuoda dábdomerka sáme kontevstan

Gávnnuij állo diedo ásskohistávrrå, girrkohistávrrå ja girrkoiellema birra Sámen, valla állo dajs diedojs ælla tjoahkkiduvvam ælla ga tjåleduvvam. Sáme vuonålasjvuohta ja ájådallamvuohke gullu álu sjåvodis kultuvramáhtudahkaj majt ij gávna tjålalasj gáldojn. Vuonålasjvuohta mij le luonnduj tjanádum subtsas ulmutij lahkavuoda birra luonnduj. Dat le kultuvralasj árbbe mij histávrrå tjadå le rassjom, valla huoman ij le vájalduvvam. Iemeálmugin vuonålasjvuohta le ednama ájlisvuodav dættodam, ja ulmutij gullevasjvuodav dasi.

Guddneda áhtjåt ja ædnåt, vaj guhkev besa dan ednamin viessot mav Hærrå Jubmelat dunji vaddå
(2. Mos 20,12)

Dan ájge gá risstalasjvuohta le læhkám Sámen de le moadda sierralågås dábe ja gávvidime ávddånåm ja dán láhkáj aj hábbmim risstalasjvuoda dájdådusáv váj la sjaddam nav gåk dav uddni dábdådåp. Sámij dájdådus risstalasjvuodas vuojnusin boahhtá tjoaggulvisájn ja jubmeldievnastusájn gånå sáme le tjåhkanam. Jáhkkoiellem ávddånbuvteduvvá liturgija,

musihkka ja sálmaválljima baktu, iesjengalágásj kultuvralasj ja dájdalasj gáváj, sámegiela, tiebmá válljimij, tjáhkanambájkij ja aktisasjvuodaj baktu.

Girkkolasj base le ájnna sámiida. Mij gullu allabasijda de le iesjenga dábe iesjenga guovlojn, girkkojn, sijdajn ja læstadiánalasj tjoaggulvisájn. Gássta, konfirmasjavnna, fiesstim ja hávddádibme le aj dahpadusá ma le ájnna, ja ma stuorfámiljav

ja fuolkij aktidi. Sáme risstalasjvuoda dájdadus vuojnnusij boahtá ja gaskustuvvá aj áhpadime baktu sijdajn, ságastallamijn, ja buolvaj gasska æjvvalimen.

Danen gási guovtes jali gálmás li mov namán tjáhkanam, danna lev sijá siegen
(matt 18,20)

Foto: Berit Frøydis Svineng Johnsen

2.0 Sisanooasse

2.1 Állesvuolta ja bajemus ulmij dálkkum

Sáme jáhkkoáhpadasá ulmme le viehkev vaddet systemáhtalasj ja avtraják jáhkkoáhpadasaj mij báktá ja nanni risstalasj jáhkov, áhpat gálmaktes Jubmelav dábdát, viehket sáme mánájt ja nuorajt iellemav dálkkut ja iellemin rijbbat nav vaj sijá sáme gulluvásjvuolta ja identitehta bisoduvvá, ja mij hasot sijáv berustit ja oassálasstet girkko- ja sebrudakiellemín. Dát guosská gájkajda gudi li gástaduvvam ja li 0-18 jagága, berustahtek doajmmammáhtukvuodas. Pládna gájbet Vuona girkkon le evangelak luhterlasj oahppa vuodon. Plána sisadno galggá viehkedít ájmon adnet, nannit ja ávdedít risstalasjvuodav vuodon sáme jáhkkuj.

Vuodon Sáme jáhkkoáhpadaspládnaj le *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, mij la Vuona girkko bajemus jáhkkoáhpadaspládna. Sáme jáhkkoáhpadaspládna máhttá viehkedít hiebadít bájkálasj plánajt nav vaj hiephi bájkálasj gájbádusájda ja rahpá nav vaj máhttá ulmijt hábbmit *Jubmel vaddá – Mij juogadip* plána lájddistime milta. Pládna galggá hiebaduvvat nav vaj hiehpá iesjenga mánná- ja nuorajjuohkusa vuoksuj, ja aj vaj duosstu máhtukvuodajda ma iesjenga mánán ja nuoran le

2.2 Oahppamtjalmostahttem ja sierra oahppamulme

Nasjonálasaj plánan *Jubmel vaddá – Mij juogadip* le gálmma oase, dá gálmma oase aktan hábbmiji

álleslasj sisanov jáhkkoáhpadasás. Da bie le: 1. Iellemdálkkum ja rijbadibme iellemin, 2. Girkko jáhkko ja árbbedábe ja 3. Rissálasj jáhkko anon (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, 3. kapihtal). Sáme jáhkkoáhpadaspládna ávddánbuktá sierra oahppamtjalmostahttemijt dájda gálmá oajvvetiémájda, nav vaj sáme perspektijvva bærrájgehtjaduvvá. Tjoaggulvisá gánná le sáme máná ja nuora oadtju dajna viehkev vuojnnet ma máhtti liehket guovdásj tiemá bájkálasj jáhkkoáhpadasán.

Sáme jáhkkoáhpadaspládna le sihke vædtsak ja lasse ulmmedokumænnta. Gáván vuollelin le tjáledum sámijguoskavasj oahppamtjalmostahttema ma le tjanádum juohkka bákkulasj oajvvetiémáj ma le *Jubmel vaddá – Mij juogadip* plána gálmá ásiin. Tjoakke ma le lassen bákkulasj oajvvetiémájda, e boade daj ulmij sadjáj ma le plánan *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, valla le duodden dajda. Danen de ælla moadda jáhkkoáhpadasá guovdásj tiemásj tjáledum gáván vuollelin.

Dættoduvvá gávva vuollelin ij áles gáváv sáme jáhkkoáhpadasá relevánta- oahppamulmij vuoseda. Gá tjoaggulvisá bájkálasj plánav hábbmi de bierrí áhtsát máhttelisvuodajt váldet manjen ásiit ma gulluji bájkáj, sihke gájkka oajvvetiémájda, ja aj daj tiemájda ma li guorrusa. (Ándagissaj luojttem, Fássto ja vuornádus, ja Barggo guojmmeaktijvuolta)

IELLEMDÅLKKUM JA IELEMRIJBADIBME

Jáhkkoáhpadus galggá iesjárvo dábdojt ávdedit ja mánájda ja nuorada láhtjet máhttelisvuodav ietjasa vuojnnet ja dálkkut ietjasa vearáldav sjivnnjedum, iehtsedum ja badjen anedum Jubmela gieresvuodajn.

Iellem ja jáhkkohistávrrá

- Sáme mánáj ja nuoraj *sáme* identitehtta ávddán sihke aktijvuodan sáme álm mugijn ja dan histávrrájn ja kultuvrraárbbedábij, ja æjvvalimijn stuorsebrudagájn. Sáme máná ja nuora dárbahti gávnnat gielav ietjas jáhkkohistávrráj mij aj gábtjtá tiemát ja vásádušáj ma dasi le tjánáduvvam.

Persávnálasj ávddánibme

Dábálasj áhpadusán birri jáhkkoáhpadus vaddet ienep dieđoj sáme viessomvuoge, árvoj ja duohtavuodadádjadusá birra, navti gáktu ávddánbáhti lagosbirrusijn ja bájkkásasj kultuvran.

- Máná ja nuora galggi mávtástuhteduvvat bisodittjat aktijvuodav ietjasa ristaejgádij vaj sij máhtti bagádušájt ja viehkev jáhko ávddánimen oadtjot, ja dan baktu oahppat ja vásedit ristaejgádij ávdásvásstádušáv. Dat le buorre oahppa jus ietja sjaddi ristaejgádin maŋŋela iellemin.

Stuorra gatjálvisá

- Máná ja nuora galggi oahppat dábddát sámij árbbedábálasj ja ádáájggásasj luonndodájmajt ja luonndoressursaj ávkástallamav ma máhtti liehket vuodon sijá ájádallamij ja imájdallamij ulmutja saje birra Jubmela sjivnnjádušán.

Guovdásj dimensjávna ulmutja iellemin

- Giella, kultuvralasj gulluvasjvuohta ja tjerdalasj moattebelakvuohta le aj guovdásj dimensjávna ulmutja iellemin majna máná ja nuora birriiji bargat risstalasjvuodajn vuodon .

GIRKKO JÁHKKO JA ÁRBBEDÁBE

Jáhkkoáhpadusán máná ja nuora galggi oahppat gálmaktes Jubmelav dábddát ráháda baktu degu Jubmela báhkcon, jáhkkodábdástusá, sakramentaj ja ietja guovdásj ášij baktu girkkco jáhkcon. Máná ja nuora galggi oahpásmuvvat risstalasj allabasij ja girkkcojn masi gulluji.

1. jáhkkoartihkal

- Máná ja nuora galggi sáme subttasij baktu sámij luonndovuojojn ja duohtavuodadádjadusáj birra oahppat, ja dajt ráhásubttasijasida tjadnat.
- Máná ja nuora galggi sámij árbbedábij vuodon bargat dádjadusájn: Jubmel sjivnnjediddjen ja ulmusj ednamis sjivnnjeduvvam.

2. jáhkkoartihkal

- Máná ja nuora galggi oahppat Jesusa ruossajábbmem ja bajástjuodtjelibme le duogátjin ruossamerka guovdásj sadjáj sámij risstalasj árbbedáben.
- Máná ja nuora galggi oahppat dábddát Læstadiusa moalgedimev (bágov) «Almmelasj æjgát» mij le metafávrrá Jubmelij Sjivnnjediddjen ja Länestiddjen, ja dan moalgedime sajev sábadusá dádjadusán.

3. jáhkkoartihkal

- Máná ja nuora galggi Apd 2,1-13 buohta ájádallat Ájlis Vuojŋŋana dájma birra Jubmela moattegielak ja moaddetjerdalasj girkkcon.

Sakramenta

- Máná ja nuora galggi oahppat majt gássta ja ristaejgáda merkahi sáme guovlojn.
- Máná ja nuora galggi oahpásmuvvat bájkálasj árbbedábij ma le iehkedismállásij tjanádum.

Áhttje mijá ja ráhkálvis

- Máná ja nuora galggi oahppat *Áhttje mijá* ráhkálvisáv, biebbmo láhkusav ja iehkedis láhkusav ietjasa giellaj. Galggi aj oahppat bájkálasj ráhkámdábijt, duola degu «Áhtje ja Bárne ja Ájlis vuoŋŋana nammaj» «Jesusa namán» ja ruossamerka adnemav iesjgenga iellemdilálasjvuodan.

Rámát

- Máná ja nuora galggi oahpásmuvvat nuorttasámegiella, julevsámegiella ja oarjjelsámegiella rámátjærggálimij, ja oahppat guovdásj rámáttevstajt ietjasa sámegiellaj.

Girkkojage allabase ja mærkkabiejve

- Máná ja nuora galggi guoradallat bájkálasj sáme árbbedábijt ma le girkkcojage allabasijda tjanádum, d.d. Márjájá biejvve.

Girkko

- Máná ja nuora galggi hasoduvvat kritihkalattjat gæhttjat girkkco histávrrálasj æjvvalimev sámij, sáme jáhkko- ja girkkohistávrrájn vuodon.
- Máná ja nuora galggi oahppat sáme báhpaj Lars Levi Læstadiusa ja Anders Fjellnera birra
- Máná ja nuora galggi oahppat dábddát iesjgenga sáme giellajuohkusijt Vuona girkkcon, ja diehtet sálma, liturgija ja ietjá girkkolasj tevsta gávnnuji sihke oarjjelsámegiellaj, julevsámegiellaj ja nuorttasámegiellaj.
- Máná ja nuora galggi oahppat iemeálm mugij dile birra vearáltvijddásasj girkkcon.

RISSTALASJ JÁHKKO DOAJMMA

Jáhkkoáhpadusán galggi máná ja nuora barggat ja gávnnat majt merkaj liehket iehtsedum Jubmelis, iehtset ietjas, ietjas guojmev ja Jubmelav. Sij galggi oahppat ráhkádallat, láhkát Rámádav, liehket jubmeldievnastusán ja vuosedit gieresvuodav guojmmásisá praktihkalasj solidaritehta baktu. Máná ja nuora galggi bessat ávddánbuktet ietjasa, ietjasa jáhkcoj ja ietjasa sjuggelisvuodav.

Ráhkálvis

- Máná ja nuora galggi bessat vásedit guovdásj ráhkálvisájt sáme árbbedáben ráhkát.
- Máná ja nuora galggi oahppat bájkálasj sáme risstalasj árbbedábijt ma duon dan luonndodoajmmaj le tjanádum.

Jubmeldievnastus

- Máná ja nuora galggi oahppat sámij jubmeldievnastus- ja tjáhkcalvisárbbedábij birra, ja oadtjot máhttelisvuodav oassálasstet arenan gánná dá li anon.

Rámátláhkám

- Máná ja nuora galggi oahppat Rámádav ja risstalasj sámegiella girjijt adnet

Lávllom, musihkka ja kultuvrra

- Máná ja nuora galggi oadtjot máhttelisvuodav ávddánbuktet ietjasa sálmajt, musihkav ja ietjá kultuvrraávdđánbuktemijt.
- Máná ja nuora galggi oadtjot máhttelisvuodav vásedit bájkálasj girkkomusihkka árbbedábijt, ja duodden dasi oahpásmuvvat girkkomusihkalasj adnuj sáme guovlojn dalla.
- Máná ja nuora galggi oadtjot máhttelisvuodav árbbedábálasj arenajt jáhkkoáhpadusán adnet
- Máná ja nuora galggi jáhkkoáhpadusá oahppama ja subtsastimij gasskavuodan adnet vædtsagijt ja vuogijt praktihkalasj bargon.
- Máná ja nuora galggi mávtástuhteduvvat sámegielav anátjit. Sihke njálmálasj
- ja tjálalasj bargon birri dille látjeduvvat sámegiella adnuj.

Diakonija

- Máná ja nuora galggi oassálasstet solidaritehtabargguj gánná iemeálm mukrievtá li vuodon
- Misjávnná ja ekumenihkka
- Dádjadus sáme gulluji globála iemeálm mukaktisasjvuohtaj birri tjanáduvvat misjávna oassáj jáhkkoáhpadusán. Ásadit aktijvuoda ietjá iemeálm mugij iemeálm mugijda vearáldavijddásasj girkkcon misjonbargo baktu jali ráddnavuodasjiehtadusáj baktu, vaddá aktijvuodav mij báktá oassálasstemav ja æjgátvuodamdábojot girkkco gáhtjomij.

Etiikka

- Máná ja nuora galggi mávtástuhteduvvat ságastallamij ja kultuvrralánudallamij tjoaggulvisá jáhkkoáhpadusdájman. Ulmme le gasskasasj árvo ja dádjadus mánáj ja nuoraj gaskan gejn le iesjgenjalágásj duogásj.

Ándagis luojttem

Fássto ja vuornáduš

Barggoguojmmejuogos

- Gáktus máhtta duv tjoaggulvis viehkedit sáme mánájt ja nuorajt iellemav dálkkut ja iellemin rijbadit nav vaj sijá sáme gulluvasjvuohta ja identitehtta bisoduvvá?
- Læstadiánálasj árbbedáben le Luthera unna katekismatjin guovdásj sadje jáhkkoáhpadasán. Katekismus le sierraláhkáj guoskavasj resurssan tjanádum tiebmáj mij la nammadum risstalasj jáhko ja árbbedábe oase vuolen.
- Gáktu máhtti «sáme» vuodotiemá juogeduvvat ja dárkkelappot tjielggiduvvat nav vaj jáksi gájkka mánájt ja nuorajt tjoaggulvisán?

Foto: Karin Mathisen

3.0 Prinsihpalasj oasse

3.1 Tjanádum Vuona láhkaj ja girkkolasj plánajda

Vuona stáhtta le ásaduvvam guovte álmuga ednamij nali, dáttjaj ja sámij. Sámij ævto iemeálmugin Vuonan le tjáleduvvam Vuodolága § 110a. Vuodolágaparagráffa le dagádum daj riikkagasskasasj iemeálmukkonvensjávna j vuodon majt Vuodna le dáhkkidum. Da mierredi Vuona almulasj oajválattjajn le vælogisvuohta doarjjot ja dilev láhtjet dájmajda ma positivalattjat tjuolldi, gá fálaldagájt vaddi ja dájmajt álgadi sámijda. Girkko le dajt prinsihpajt dáhkkidam, ja vælgogisvuohta le duohtan váldeduvvam jáhkkoáhpadasádastusán. Dat tjielggasijt vuojnnsij boahá Vuona girkko bajemus jáhkkoáhpadasplánan, *Jubmel vaddá – Mij juogadip*.

Jubmel vaddá – Mij juogadip nanostahtta sáme girkkoiellema oasev dan árbbedáben ja aktisasjvuodan mij le Vuona girkkon. Danen nammaduvvá máhtudahka sámeálmuga vuojnnsisvuoda, girkkoiellema ja árbbedábij birra ájnas árbbedáhpen majt gájka gudi le gástaduvvam galggi dábdát. (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, Kapihtal 2)

Sáme jáhkkoáhpadaspládna le ressursdokumænnta tjoaggulvisájda ma sihti sáme perspektijvav jáhkkoáhpadasaj.

Mærrádusá ráddidusá sámepolitihkan vájkkudi gáktu jáhkkoáhpadas sámijda organiseriduvvá girkkon. St.died. nr. 28 (2007-2008) Sámepolitihkka vuoset Vuona girkko sierra ávdásvástádussaj sáme girkkoiellemis. «Ávdemus vieledus gá gálggá

bærrággáhtset sáme girkkoiellemav Vuona girkkon le ahte ávdánahttem viertti dáhpáduvvat sáme iesjdábdoj ja sáme árbbedábij vuodon» (s 178). *Sáme jáhkkoáhpadaspládna* galggá sihkarasstet sámij iesjdábdoj ja árbbedábe bærrággáhtseduvvi ádstussan.

Sámelága giellanjuolgasusá § 1-5 tjuottjot sáme gielav ja dárogielav avtaárvvusasj giellan. Ádájakmáno 1, biejeve 2011 rájes gulluji tjuovvovasj suohkana sáme giella háldadusguovlluj: Guovdagæjnno, Kárásjjáhká, Porsángu, Unjárga, Dædno, Gájvuodna, Loabát, Divtasvuodna, ja Snása. Njuolgasusá gáhttji nuortta-, julev-, ja oarjjelsáme giellaguovlojt. Da aktse háldadussuohkana gáhttji dássju oasátjav árbbedábálasj áromguovlojs. Vuonan le dan guovlo vijddudahka Oarje Várjjagis Finnmark fylkas gitta oarjás Engerdal Hedmark fylkan. Nasjonalalásj jáhkkoáhpadaspládna tjuottjot sáme mánáj ja nuoraj riehtáv áhpadasaj ja oahppanævojda ietjasa giellaj (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, kapihtal 8).

Duodden tsuojggiduvvá: «Tjoaggulvisájn sáme háldadusguovlon le sierra ávdásvástádus dilev láhtjet jáhkkoáhpadasaj mij hiehpá sáme mánájda ja nuorajda.» (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, Ulmme ja dahko)

Tjoaggulvisá gáhtjoduvvi ietjas jáhkkoáhpadaspládna dahkamin hábbmit ulmijt ma vaddi sáme mánájda ja nuorajda máhttelisvuodav sihkaridit, bærrággáhtset ja ávdedit sáme gielav ja kultuvrav.

3.2 Buojkuldagá ja báhkoano – sebrudahtte jáhkkoáhpadus

Sebrudahttem le dán plána vuodoprinsihppa, ja danen le sebrudahttem ájnas sáme jáhkkoáhpadusán. Sebrudahttem tjuottjot avtaárvvusasjvuodav, ij sæmmilágásjvuodav.. Ulmutja riektá liehket ietjálágásj ja huoman gullut sosiálalasj, kultuvralasj ja fágalasj aktisasjvuohatj, le vuodon gá aktisasjvuodav ulmutjij gasskan galggá huksat. Sebrudahttem le danen ietja gá integrerim ja assimilerim. Integrerim ja assimilerim gájbbet soabmásijt gudi le álgusbielen ja gejt galggá aktisasjvuohatj válldet dan baktu ahte dahkat sijáv ieneplágo lágátjin. Dat ij le sebrudahttem.

Sebrudahtte jáhkkoáhpadus gájbbet gájka állu álgos le oassen aktisasjvuodas, ja danna oassásassti sæmme árvvusattjat, vájku vil iesjgenga gájbbádusáj. Ávdásvásttediddje jádediddje galggi bærrárgæhttjat juohkkahasj adná ietjas oassen aktisasjvuodas. Dát gájbbet aktijvalasj jádedimev, ja máhtukvuodav ja diedov, kultuvralasj, fágalasj ja sosiálalasj sieradusáj birra ma le ulmutjij gaskan. Pedagogalasj jádediddjen vierttiji liehket tjuovvovasj prinsihppa:

- avtaárvvusasjvuohata oassásasstij gaskan
- aktisasjvuohata gánná le sadje moattebelakvuohatj
- mierredimoassásasstem

Dá prinsihpa tjuottjodi riektáv liehket ietjálágásj sosiálalasj, kultuvralasj, ja fágalasj rámmaj sisbielen. Da sieradi sæmmilágásjvuoda ájadallamis, mij ienebut dættot sæmmilágásjvuodav gájbbádussan, ja ij dættoda sieradusáj ma gávnnuji ulmutjij gaskan. Sæmmilágásjvuoda ideologija vaddá vuodov assimilerimij jali segregerimij ja ij hieba sebrudahttem prinsihpajda ma li vuododum AN:a ulmusjrievtesvuodajn.

Sebrudahttemprinsihpajda ij le dæssju dárbbu æjvvalimijn sámij ja dántjaj gaskan, valla aj sisbielen sáme sebrudagán. Sáme sebrudagán le aktisasjvuohata nanos. Aktisasjvuodan gájka oassásasste galggi avtaárvvusattja liehket berustahtek doajmmamáhtudagáv. Bájkalasj pládna dahkamin le ájnas bærrárgæhttjat ahte máná ja nuora gænna le dárbo hiebadahkemij sebrudahteduvvi. (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, kapihtal 6)

Jáhkkoáhpadus galggá sebrudahttet gájkaj gudi li gástaduvvam ja viehkedit aktisasjvuodav huksat sámij gaskan dan nielje rijkajn gánná sáme árru. Aktisasjvuoda huksam iemeálmukperspektijvan galggá birástahttet sihke álldarav, geografijav, kultuvralasj aktijvuodav ja gielladilev. Da nammaduvvam bielesedi moattebelakvuoda ressursboannudagáv ja máhttoannudagáv majt dábdđáp sáme sebrudagás sierraláhkáj luonndomáhtudahka ja vuojnjalasjvuohata. Ulmme galggá liehket gájka dábdđi ietjasa sebrudahteduvvam girrko jáhkkoaktisasjvuodan, majt jáhkkoáhpadus galggá viehkedit ja bisodit.

3.3 Oahppam - dahpaduvvá mánás, sosiálalasj aktisasjvuodan

Máná ja nuora oahppi buoremusát gá ietja oassásassti ja le aktijvalattja. Dát le Mánájlága termaj milta «mánáj oassásasstem». Mánáj oassásasstem le gá máná ja nuora bessi tjoaggulvisá dájmajda sehkanit, plánajt dahkat ja tjadádit, gá aktijvalattjat sæbrri ja li viehkken. Sidjij máhtta vatteduvvat luohatádus ja ávdásvástádus duola degu jubmeldievnastusáj, diakonalá dievnastusáj ja luohatádusdájmajs. Dá máhtti tjadáduvvat duola degu sáme- dárbo jubmeldievnastusáj, gánná konfirmánta dievnasti oassen konfirmántaáhpadusás.

Jáhkkoáhpadus galggá aj viehkedit sijáv gudi li gástaduvvam viessot ristagissan risstalasj aktisasjvuoda rámaj sisbielen. Sáme jáhkkoáhpadus viertti danen láhtjet sosiála arenajt gánná mánáj ja nuoraj sáme risstalasj identitehtta nanniduvvá. Dat le máhtudaksosiologasj bielle, dajna gá máhtudak viertti juogeduvvat jus galggá liehket jáhkedahtte. Le dárbbu aktisasj æjvvalimijt ásádit gánná máná ja nuora aktan máhtti risstalasj aktisasjvuodav dahkat, konfirmántatjáhkkanimij, mánáj ja nuoraj tjáhkkanimsajijt, sáme girrkobievjijt, iemeálmukfestiválajt j.n.v. Tjáhkkanime máhtti organiseriduvvat sihke právsstádásen bispaguovlodásen, ja nasjonalálasj dásen. Dakkir tjáhkkanime, gánná sáme máná ja nuora máhtti æjvvalit iesjgenga giella- ja geográfalasj guovlon, le ájnasa. Sáme jáhkkoáhpadus bierru duodden tjalmostahttet moattebuolvak sosialiserimav, gánná máhtti láhtjet dilev sæbrástallamij ja máhtudakjuohkemij buolvaj gaskan.

4.0 Pládna anon

4.1 Máhttolápptim

Sáme jáhkkoáhpadus jádeduvvá sihke tjoaggulvisáj, barggoguojmij ja ægádijs/ ávdástiddij, fáddarijs ja fuolkijs sijdan ja lahkabirrusin. Tjoaggulvisá ja girrko jáhkkoáhpadus máhtta ij-formálalasj áhpadussan gáhtjuduvvat, ja sijdaj jáhkkoáhpadus vas iehpeformálalasj jáhkkoáhpadussan.

Dát le sieradussan skávlá formálalasj jáhkkoáhpadusás, man sisadno le ássko, iellemvuojno ja etihkka (ÁIE).

Sáme jáhkkoáhpadus le ienemusát sijdajn ja tjáhkvalvisáj dahpaduvvam, ja le avtaárvvusasj tjoaggulvisá jáhkkoáhpadusáj. Jus jáhkkoáhpadus galggá liehket avtatrajáj, systemáhtalasj ja bájkalattjat vuododuvvam de le ájnas aktisattjat sijdaj ja tjáhkvalvisáj barggat.

Tjoaggulvisá ma jáhkkoáhpadusáv jádedi bierriji gæhttalit aktisasj bargov mánárgárdij, skávláj ja skávláastoájgeárnigij áttjudit. Máhttolápptima oahppamplakáhtan tsuojggiduvvá skávlá galggá máhttelisvuodav láhtjet vaj bájkalasj sebrudahka bæssá áhpadussaj ávkálasj láhkáj sæbrrá. Dan baktu máhtta girrko, mij juo le ájnas oasse bájkalasj sebrudagás, liehket boannudahkan. Dakkir aktisasj barggo gájbet buorre ja systemáhtalasj fágalasj vuodov, buorre guládallamvuogij, ja dáhkkididdje lahkanimev, tjadáduvvam konsekvænta vuogijn.

Dav máhtudagáv majt jáhkkoáhpadus barggo tjoaggulvisán le oahppam sijdda ja skávlá

aktisasj bargos, bierru bisoduvvat ja ássjeguokavattjan dagáduvvat duola degu tjállat ja biedjat dajt resurssabánkaj (bs. kapihtal 4,2). Dán baktu le máhttelis máhtudagáv buorebut juogadit. Ulmme bájkalasj tjadnasijn jáhkkoáhpaduspládnaj gánná nasjonála ulme dagáduvvi guoskavattjan bájkalasj dásen le stuorra fágalasj hástalus. Máhtudahka moattekultuvralasj pedagogihkan ja kultuvrraanalysan le dán bargon sierraláhkáj ássjeguokavattja.

Sáme jáhkkoáhpadus bierru rahtjat ja tjadnat allasis formálalasj máhtudagáv degu kultuvrramáhtudagáv, moattegielakvuoda birra, sáme giella- ja kultuvrramáhtov ja digitála oahpponævvoávdánimen sáme giellaj ja dárogiellaj. Dat gullu sihke bájkalasj, guovlulasj ja nasjonalálasj dássáj.

4.2 Átsádallamjuogadibme ja máhtudakjuohkem

Sáme girrkoráde barggá arena ásádimijn gánná ressursaj ja átsádallamij sáme jáhkkoáhpadusáj máhtta juogadit. Ulmme le nav állu gá máhttelis resurssamáteriálaj le hiebaduvvam ja le sadjihin, danen galggi ádá ájádusá, tjuorggasa, skáve j.n.v. liehket sadjihin resurssabánkajn nav vaj tjoaggulvis máhtta dajt adnuj válldet ja bájkalasj anojda dajt hiebadit. Sáme jáhkkoáhpadusá næhttabajkke www.jahkko.no le vuogas vædtsak sihke sijdajda ja tjoaggulvisájda.

- Le gus mijá tjoaggulvis resursaj ásádam jali átsádallam juojdáv mij luluj ávkken ietjádijda ?

Gávnnu juo resurssabánnka, www.kirken.no/storstavalt/prosjekt/, diedoj moatte prosjevtaj, dájma ja resursaj birra ma le jáhkkoáhpadasádstusá gæhttalimájgen gæhttaluvvam. Hábmér ja Rivtak-vuona tjoaggulvis, Sis - Finnmárko právsstáguovllo ja Nuortta- Rana tjoaggulvis tjáadin prosjevtajt ma sierraláhkáj sámevuodav tjalmostin. Dajs prosjevtajs le máhttelisvuohda arvusmahttemav ja áhpadasáv oadtjot.

Lassen Sáme girkkoráde ásat jahkásasj fáhkakonferánsaj aktisattjat Girkkolasj áhpadasguovdátijn nuorttan, danna máhtti bargge ja luojvoj jáhkkoáhpadasbarggoguoyme æjvvalit ,átsádallamijt juogadit ja lasse máhtudagáv oadtjot.

4.3 Aktisasj barggo sijdaj

Tjoaggulvisán le, aktan æjgádij/ávdástiddij ja ristaejgádij, ávdásstáduš jáhkko iellemav ja subttasij gaskustit. Girkkó hálijt familjaj, mánájt ja nuorajt áledit. Mánáj iellema vuostasj jagijt le æjgádij/ávdástiddij vuodoaktijvuohda mánájn.

Dalloj le juo girkkuj ájnas buorre aktijvuodav æjgádij/ávdástiddij ásadit, váj máná ja nuora juo álgos oadtju máhttelisvuodav girkkolanáján oahpástuvvat ja váj dási dábdđágháti gullevasjvuodav. Æjgáda/ávdástiddje ja máná bierriji hasoduvvet áttjutjit buorre aktijvuodav girkkojn, vaj sij aktan iehtjádij válldi oasev girkkó tjoaggulvisás.

Girkkó hálijt adnet moattelágásj vuogijt aktisasj bargon æjgádij/ávdástiddij, duola degu bagádallam ja diehtjuohkem jáhkkoáhpadasá birra. Æjgáda/ávdástiddje mánájdís dábdđi, ja diehti gáktu áhpadas buoremus láhkáj máhtta látjeduvvat. Tjoaggulvisá dárbaht dajt diedoj majt æjgáda/ávdástiddje máhtti vaddet gá gájkajt galggi tjoaggulvisá dájmaida sebrudahttet.

- Gáktu máhtti æjgáda/ávdástiddje ja ristaejgáda diedojt oadtjot guoskevasj sáme oahppanævoj birra ma arvusmahtti dasi ahte jáhkko le vuojnnusin ja juogaduvvá sijdan.

4.4 Luojvoj guojmmebargge girkkon

Girkkó dárbaht luojvoj guojmmebarggijt. Æjgáda/ávdástiddje, ristaejgáda ja nuora li ájnas resurssa. Daj manemus lágijt jagijt le ulmuttij miella luojvoj barggij unnum, ja da gudi ienep dájmaht barggi vierttiji mávso oadtjot bargoj ávdás. Valla girkkó dárbaht luojvoj barggo árbbedábevoarkket. Le ájnas bagádallat, mávtástuhttet ja doarjjot dáv ájnas bargov, gá dá ulmutja ham tjoaggulvisáv dahki.

Moatten sáme guovlon le læhkám hástalusá æjgátvuodav girkkuj ásadit. Histávráttjat le girkkó sáme guovlon læhkám degu institusjávnná mij le álgusbieles boahám, ja ulmutja gudi girkkov ávdástuhttin ælla læhkám lagámuš ulmutjijs. Bágo *risstalasj* ja *sábme* le muoddásij mielas læhkám gássjelisá. Danen bierrí bájkálettjat bargaduvvat nannimin girkkov sáme arenan. Girkkó galggá liehket rabás álmuk girkkon mij sámevuodav árvvusin adná ja viehket sjávodisvuodav doadtjet dan negatijvvalasij histávráj mij le læhkám girkkó roalla koloniserimin, misjonerimin ja assimilerimin. Sábadus le dan aktijvuodan guovdásj buojkuldahka, ja gávnnu juo prosjevtá masi girkkó le sæbrram ja tjadnam sábadimteologijav konkrehtalasj bargojda (bs. Ságestallam ja iellemrijbbam, Nuortta-Sánton). Fert guhtik tjoaggulvis máhtta iesj vuogijt gávnnat ma sjávodisvuodav dáđji ja berustimev bákti, nav vaj ienebu dábdđi girkkó le sebrudahttet.

Goalmát jáhkkoartihkkalin le jáhkko aktisasjvuohatj tjanáduvvam: «Jáhkáv Ájlis Vuojnñanissaj, ájlis gájkásasj girkkuj, állisij sebrudahkaj ...» Vuojnñalasj aktisasjvuohda ulmuttijt aktij tjadná. Danen ep goassak galggá vajáduhttet mij, aktan lagámušájimme, dahkap viesso tjoaggulvisáv. Danna lip mij gájka Jubmela gáván sjivnnjedum, sæmme álbedahkes árvujn.

5.0 Bájkálasj pládnabarggo

5.1 Kontevstalasj ájádallam

Dálen le risstalasjvuoda ávdánahttem Sámen tjadáduváj masstadieme ja koloniserima baktu gánná risstalasjvuohda dárogiellaj ráddij, dáv la Vuona girkkó miededam. Tjoaggulvisá sáme guovlojn ja daj álggolin li jáhkkoáhpadasádstusán oadtjum stuoráp ávdásstádušáv ja friddjavuodav hiebadahátjot ja dájmadittjat jáhkkoáhpadasáv gánná Kristus vuosstájválneduvvá, ja gánná kultuvralasj ja vuojnñalasj árbbedábe le vuoggon gánná jáhkko bæssá sjaddat. Valla gák galggá kontevstallattjat ájádallat, ja hieret gus kultuvralasj hiebadibme ávdánahttemav evangeliuma ja girkkulasj dábij milta?

Kontevstualiserik le sierra suorgge teologijan. Ulmme le risstalasjvuodav ávdánahttet lahkabirrasin, vaj bájkálasj dábe, árbbedábe, árvvovuojo ja iellemtjelgádušá bájnedi risstalasjvuoda ávdánahttemvuogijt. Gá álggogirkkó málsaj juvdálasj monokultuvralasj juohkasis gáhttsámij ulmuttij moattelágásj álmuktjerdaj, kultuvralasj ja áskulasj doagátjij, de vierttijin árvustallat gatjálvisáv vidjurij birra evangeliuma ja kultuvra gaskan. Paulusa areopagoshálla le buorre buojkulis gáktu vuostasj ristagisá grehkalasj guovlojn aj vierttijin dámadit moattekultuvralasj tjuolmajt. Paulus hálan rámpot ja lájttá Atenalattjaj. Avtan bielen

- Gáktu máhtta sáme kultuvra liehket resurssa jáhkkoáhpadasán duv tjoaggulvisán?

5.2 Ávdđánahttem bájkálasj jáhkkoáhpadusplánas

Plána *Jubmel vaddá – Mij juogadip ja Pládna sáme jáhkkoáhpadussaj* galggi aktijvuodan vuojneduvvat vaj máná ja nuora oadtju dievalasj jáhkkoáhpadusáv. Tjoaggulvisájn gánná li sáme máná ja nuora galggá dát vieleduvvat gá bájkálasj jáhkkoáhpaduspládna dagáduvvá. Le vuordedahtte tjoaggulvisá sáme guovddaguovlojn állidi áhpadusulmijt (tabella milta kapihtalin 2.2) ietjasa sahtedájmajn. Tjoaggulvisá gánná sáme máná ja nuora li unneplágon bádtjiduvvi sahtedájmaj baktu áhpadusulmijt állidit. Máttijda tjoaggulvisájda sjaddá máhttelis ásadit sierra dájmajt gánná sáme áhpadusulme tjalmostahteduvvi. Tjoaggulvisájn gánná sáme máná ja nuora le unneplágon, máhtta liehket máhttelisvuohta muhtem sáme áhpadusulmijt duoddit vuolletiebmán daj bákkulasj oajvvetiemájda ma hábbmiduvvi plánan *Jubmel vaddá – Mij juogadip*. Jus tjadáduvvi sierra dájma sáme jali sámegiellak mánájda, de le ájnas dá dájma aj tjanáduvvi tjoaggulvisiellemij ietján, vaj máná e másskusij báste tjoaggulvisaktijvuodan. Divna máná ja nuora gudi oassálassti dievalasj jáhkkoáhpadusán galggi dábdát sebrudahteduvvam dan stuorra aktijvuodan, ja átsádallat duogátjies le boandodibme aktijvuohtaj.

Náv gák rumáj le akta vájku li moadda lahtasa, ja gájkka dá lahtasa avtav rubmahav dahki, náv le aj Kristusijn.
(1.Kor 12,12)

Jáhkkoáhpadusán galggá liehket bájkálasj ávdđánahttembarggo aj mañnela gá tjoaggulvisá li dahkam ja dáhkkidum ietjasa bájkálasj plánajt. Tjoaggulvisá galggi ádstuhttet ietjasa jáhkkoáhpadusplánajt duolloy dálloj bærrájtseidittjat dárbulasj ádstuhttemav ja ávdđánahttemav. Dav majt átsádalli bájkálattjat sjaddá buorre resurssa dán barggij.

5.3 Adno bájkálasj máhtos ja máhtudagás

Sebrudagás nuppe sebrudahkaj ja tjoaggulvisás nuppe tjoaggulvisáj le sierra vuojno ja diedo sámevuoda birra ja gák la sábmelattjan viessot. Rijjav miehtáj le aj stuorra sieradusá tjoaggulvisáj gaskan mij guosská diehtuj sáme álmuga birra, sijá vuojnjalasj iellema, histávrrá ja udnásj sebrudakdilij birra. Juska le vánesvuohta diedojs de dát ij birri liehket hieredus tjoaggulvisáj ávdđánahttájt fálddagáv sáme mánájda ja nuorajda. Máttijn tjoaggulvisájn gánná sáme árru, gávnnu bájkálasj máhtudagá ja átsádallama. Dá li resursa majt tjoaggulvis máhtta ávkástallat jáhkkoáhpadusán sáme mánájda ja nuorajda. Duodden ájnegas ulmuttájt, máhtta aj liehket máhttelisvuohta diedoijt oadtjot sámesiebrijs, giella- ja kulturguovdátjies jali sámeskávllá- ja mánájtárddefálddagájs lahkabirrusin.

Da tjoaggulvisá ma e gávna resurssaulmuttájt jali –birrusijt lagosbájkijn máhtti duola dagu rádev áhtsát bisspagoovllokontávrrájs daj bisspagoovlojn gænna le sierralágásj ávdásvástáduš girkkulasj dievnastusás sámegiellaj (Nidaros: oarjjesáme, Oarje-Hålogalánnda: julevsáme, Nuortta-Hålogalánnda: Nuorttasáme), jali sáme girkkorádes.

Tjáhkkanimvuodok áhpadibme birri aj aneduvvat vejulasjvuohtan. Aktisasj barggo tjoaggulvisáj gaskan jali právsstádasen, gánná ásaduvvi árruha jali tjáhkkanime gánná jáhkkoáhpadus sáme mánájda ja nuorajda le guovdátjin. Tjáhkkanime duola dagu konfirmasjávnnááhpadime aktijvuodan vierttiji áttjuduvvat juohkka ájnegas tjoaggulvisájn, vaj miere konfirmasjávnnáájtgen anoduvvi (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, 5. kapihtal). Dákkir tjoavdos máhtta liehket vejulasj unnep sáme birrusijn gánná li gallegasj luovvoj guojmmebargge, gallegasj máná ja nuora, jali guovlojn oablodum sáme árudagáj. Tjáhkkanime máhtti ásadit ádá æjvvalimsajijt mánájda ja nuorajda, gánná sáme perspektivva bærrájtseiduvvá. Dajda tjoaggulvisájda gejn ij la vuojga máhtto ja máhtudahka sáme girkkoiellema birra, luluj dát viehkken.

5.4 Guoradallam

Guoradallat tjoaggulvisájta ja lagosbirrasav sjaddá ájnas vuodobarggo gá ájggu bájkálasj plánav dahkat. Guovlujn gánná sáme kultuvrra le ielle sjaddá luondulasj sámevuohta aj gávviduvvá bájkálasj jáhkkoáhpadusplánan. Tjoaggulvisá sáme guovloj álgusjbielen birriijt diedoijt áttjudit mánáj ja nuoraj sáme tjadnusa birra (bs. *Jubmel vaddá – Mij juogadip*, 7. kapihtal), nav vaj dájma máhtti

duoddiduvvat pládnabarggij ma sihkarassti ulmev *Plánan sáme jáhkkoáhpadusájn* (bs. Kapihtal 2.1).

Moaddi máhtta liehket hásstalus guoradallat jus li sáme máná ja nuora suoknan, sierraláhkáj dábalasj sámij árronguovloj álggolin. E gávnnu registara gásstá máhtta diedoijt viedtjat mánáj ja nuoraj sáme duogátja birra. Tjoaggulvisá hasoduvvi strategiajt gávnnat guoradalájt jus li sebrulattja sáme duogátjijn, ja áttjudit buorre vuogijt diedoijt juogátjit dán birra berustiddijda.

Guhkesájtgeasasj strategija:

- Gástadusságtallamin guoradallat jus æjtgeasasj/ávdástiddijjn le sáme duogásj jali sáme tjadnusa, ja jus sávvi fálddagáv sáme jáhkkoáhpadusán ietjas mánnáj.
- Biedjat sjiemájt sadjihin, elektrávnlattjat ja páhperhámen, vaj æjtgeasasj/ávdástiddje máhtti berustimev vuosedit jáhkkoáhpadussaj gánná sáme perspektivva bærrájtseiduvvá.

Oanesájtgeasasj strategija:

- Guládallat sáme siebrijs, mánájtgeasasj, skávllá, juohkusij ja organisasjávnnáj, sihke bájkálattjat ja guovlon. Dá máhtti diehtet fámiljaj sáme duogátja birra.
- Tjoaggulvistájtgeasasj, næhttabelij ja ádstájtgeasasj baktu le máhttelis diededit tjoaggulvis ájggu tjalmostahttet sámevuodav, ja æjtgeasasj/ávdástiddje bádtjiduvvi tjoaggulviskontávrrájn guládallat jus sihti sáme jáhkkoáhpadus fálddagáv

- Makkir sáme organisasjávnnáj ja/jali institusjávnnáj máhtti tjoaggulvisá aktisattjat barggat?
- Gáktu máhtti tjoaggulvisá ávkástallat sáme organisasjávnnáj ja/jali institusjávnnáj máhtudagáv?